

NADANIE DOKTORATU ‘HONORIS CAUSA’ DIETEROWI SCHENKOWI – 12 CZERWCA 2017 R.

W auli Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego 12 czerwca 2017 r. odbyło się uroczyste posiedzenie Senatu UŁ. Podczas tego posiedzenia nadano doktorat *honoris causa* znakomitemu niemieckiemu kryminologowi, pisarzowi i publicyście, autorowi licznych prac historyczno-prawnych, Dieterowi Schenkowi.

Sylwetkę nominowanego przedstawił prof. dr hab. Witold Kulesza, pełniący w przewodzie funkcję promotora¹. Dieter Schenk, urodzony w 1937 r. we Frankfurcie nad Menem, od niemal 20 lat współpracuje z Wydziałem Prawa i Administracji UŁ, gdzie rokrocznie dla studentów i doktorantów Wydziału prowadzi cieszące się dużym zainteresowaniem wykłady i seminaria poświęcone w szczególności historii narodowego socjalizmu, a także zasad i realiów ścigania zbrodni nazistowskich w Niemczech. Jest też najbardziej znanym w Niemczech kontynuatorem jednego z głównych wątków badawczych i naukowych łódzkiej szkoły prawa karnego, jakim od chwili powstania UŁ w 1945 r. stały się zbrodnie popełnione przez niemieckich najeźdźców w okupowanej w czasie II wojny światowej Polsce. Jego droga życiowa dała mu znakomite przygotowanie merytoryczne do prowadzenia badań w tym zakresie, ukończył bowiem Akademię Kierownictwa Policji (Polizeiführungsakademie), w Hesji kierował centralą ds. zwalczania narkotyków, policją kryminalną w Gießen, a następnie objął stanowisko dyrektora kryminalnego w Federalnym Urzędzie Kryminalnym (BKA) i powierzono mu – jako doradcy MSZ – także sprawy bezpieczeństwa niemieckich dyplomatów. W tej roli odbywał podróże służbowe do kilkudziesięciu

¹ W niniejszym opracowaniu wykorzystano między innymi dane zawarte w dokumentacji postępowania, w szczególności w uzasadnieniu wniosku o podjęcie uchwały w sprawie wystąpienia do Senatu UŁ o nadanie tytułu doktora *honoris causa* Dieterowi Schenkowi, zgłoszonego przez prof. dr hab. Witolda Kuleszę na posiedzeniu Rady Wydziału Prawa i Administracji UŁ w dniu 12 grudnia 2016 r. (cała dokumentacja w posiadaniu Dziekana WPiA UŁ). Autorka niniejszego była jedną z sygnatariuszy tego wniosku.

krajów, poznając panujące w nich realia, w tym metody sprawowania władzy centralnej. W 1989 r., przed ustawowym czasem spoczynku, na własny wniosek odszedł z BKA. Przyczyną dymisji była zasadnicza różnica zdań w kwestiach związanych z ochroną praw człowieka w krajach, władze których były w tym okresie nadal wspierane przez Republikę Federalną. Zagadnieniu temu wiele lat później poświęcił dokumentalną pracę „BKA – policyjna pomoc dla reżymów stosujących tortury” (*BKA – Polizeihilfe für Folterregime*, Bonn 2008).

Odejście z urzędu stało się dla D. Schenka impulsem do poświęcenia się studiom historycznym i prawnym, które zaowocowały szeregiem publikacji charakteryzujących się dociekliwością znakomicie udokumentowanego wyводу i wagą poruszanych w nich zagadnień. Najbardziej chyba spektakularny był oddźwięk, z jakim spotkała się książka zatytułowana *Die Post von Danzig. Geschichte eines deutschen Justizmords*, Hamburg 1995 (wydanie polskie: „Poczta Polska w Gdańsku. Dzieje pewnego niemieckiego zabójstwa sądowego”, Gdańsk 1999). W wyniku jej publikacji sąd w Lubece uchylił wyrok z 1939 r. skazujący w na karę śmierci 38 polskich pocztowców i prawomocnie orzekł, że wyroki w procesach obrońców poczty polskiej były zbrodnią sądową i zostały wydane z pogwałceniem IV Konwencji Genewskiej. Autor zaangażował się następnie w sprawę odszkodowań dla członków rodzin pocztowców, pozyskując poparcie szeregu autorytetów, w tym Güntera Grassa. W książce tej, jak pisze W. Kulesza w uzasadnieniu wniosku, „przedstawił Autor nie tylko szczegółową anatomię sądowego bezprawia, ale także wnikliwie opisał metody, jakimi posługiwał się powojenny wymiar sprawiedliwości, chroniący sędziów i prokuratorów przed odpowiedzialnością karną za zbrodnie popełnione w służbie III Rzeszy. Dowodząc, że wielu z nich, mających za sobą nazistowską przeszłość robiło po wojnie zawodowe kariery i korzystało przy tym z ochrony swych kolegów, sformułował odnoszące się do motywów ich współdziałania, określenie «duch kastowy prawników», które na trwałe weszło do piśmiennictwa.” Tezy tej książki zostały przedstawione w 1998 r. na zorganizowanej na Uniwersytecie Łódzkim konferencji, co przy poparciu ówczesnych władz Uczelni stworzyło Autorowi opracowania

formalną możliwość honorowego wygłaszania wykładów na zaproszenie Katedry Prawa Karnego UŁ, kontynuowanych do dziś.

„Podstawowe założenie badawcze” – tu znów cytaty z uzasadnienia – „przyjęte przez D. Schenka głosi, że pamięć o totalitarnej ideologii i ukazywanie skutków jej urzeczywistnienia, umożliwiają rozpoznanie zagrożeń powstających współcześnie, a także zrozumienie wyzwań przeszłości. Jego autorskie *credo* można ująć następująco: «obojętność badacza wobec przedmiotu badań sprowadza jego samego do roli przedmiotu. Dlatego obojętność na poddawane analizie co do przyczyn i skutków historycznie udokumentowane zło, może okazać się w perspektywie przyszłości «gorsze od samego zła». Na tej drodze wniósł D. Schenk swymi publikacjami wybitny wkład do kształtowania się dobra prawnego, jakim współcześnie staje się pamięć zbiorowa społeczeństw – niemieckiego i polskiego.”. Owocem takiej postawy badawczej stała się między innymi książka *Die Braunen Wurzeln des BKA* („Brunatne korzenie Federalnego Urzędu Kryminalnego”, dwa wydania Köln 2001, Frankfurt a. M. 2003), w której Autor wykazał, ujawniając ten fakt przed niemiecką opinią publiczną, że urząd ten, stanowiący współcześnie jeden z filarów demokratycznych Niemiec, ukrywał, iż został utworzony po wojnie przez byłych funkcjonariuszy nazistowskich jako swego rodzaju miejsce ich schronienia.

W książce *Hitlers Mann in Danzig. Gauleiter Forster und die NS-Verbrechen in Danzig-Westpreußen*, Bonn 2000 (wydanie polskie: „Człowiek Hitlera w Gdańsku. Gauleiter Forster i zbrodnie nazistowskie w Gdańsku–Prusach Zachodnich”, Gdańsk 2002) na podstawie niepublikowanych wcześniej w większości materiałów niemieckich i polskich, przedstawił D. Schenk genezę i realizację planu fizycznej likwidacji polskich warstw przywódczych, która już w pierwszych miesiącach okupacji pociągnęła za sobą życie co najmniej 60 tysięcy osób. W opracowaniu tym dokonał przy tym analizy przygotowanego przez prof. UŁ Mieczysława Siewierskiego aktu oskarżenia przeciwko Forsterowi i procesu przed polskim Najwyższym Trybunałem Narodowym, który odbył się w 1948 r. Analiza ta przywiodła D. Schenka do wniosku, że proces ten spełniał wszystkie warunki uczciwego i sprawiedliwego postępowania sądowego. Stwierdzenie to stanowi odpowiedź na formułowane

w Niemczech pytanie o to, czy przeprowadzone w Polsce w okresie stalinizmu procesy oskarżonych o zbrodnie Niemców, były procesami uczciwymi, pomimo że w kraju zaprowadzany był w tym czasie system autorytarny². Wskazane wątki odnoszące się do przesłanek, na których prof. M. Siewierski opierał akty oskarżenia przeciwko sprawcom zbrodni wojennych i przeciwko ludzkości osądzonych w Polsce (m. in. A. Greiser – gauleiter tzw. Kraju Warty, R. Höss – komendant Auschwitz-Birkenau) znalazły rozwinięcie w kolejnej pracy D. Schenka *Hans Frank. Hitlers Kronjurist und Generalgouverneur*, Frankfurt a. M. 2006 (wydanie polskie: „Hans Frank. Biografia generalnego gubernatora”, Kraków 2009). Ponieważ H. Frank został skazany w procesie norymberskim, brakowało w Polsce opracowania, które jako swoisty akt oskarżenia ukazywałyoby szczegółowo rozmiary zbrodni, mentalność i cyniczne uzasadnienie ich sprawcy posługującego się często pojęciem „państwa prawa”. Dla niemieckich czytelników było to pierwsze zetknięcie się z obszernie wykorzystanym przez D. Schenka dziennikiem urzędowym Franka, którego oryginał znajduje się w archiwum Głównej Komisji Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu. W książce tej wspomniane zostało także aresztowanie profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego jako element przygotowanego już przed napaścią na Polskę planu, którego realizacja miała uniemożliwić wszelki opór Polaków, mających być wykorzystanymi jako bezrozumny naród niewolników.

Z inicjatywy D. Schenka w 2005 r. została zorganizowana międzynarodowa konferencja dotycząca przeprowadzonych w Łodzi działań mających za cel likwidację polskiej narodowości na terenach włączonych do Rzeszy. Na konferencji tej po raz pierwszy przedstawione zostało świadectwo, jakie dał niemiecki oficer Wilm Hossenfeld, pisząc na początku listopada 1939 r. w liście do swej żony o przebiegu akcji likwidacji

² W 1949 r. pod zbiorczym tytułem „Oskarżamy”, zostały opublikowane mowy wygłoszone przez prokuratorów przed Najwyższym Trybunałem Narodowym. W publikacji tej nie zamieszczono jednak żadnego z przemówień M. Siewierskiego, który w tym czasie, jako wróg polityczny stalinowskiej władzy, został aresztowany i skazany na karę więzienia; por. np. W. KULESZA, *Crimen laesae iustitiae. Odpowiedzialność karna sędziów i prokuratorów za zbrodnie sądowe według prawa norymberskiego, niemieckiego, austriackiego i polskiego*, Łódź 2013.

polskiej warstwy przywódczej w Pabianicach i Łodzi, że „nie chodzi o odpłatę za jakiegokolwiek postępowanie wobec Niemców”, lecz „chce się inteligencję wytepić”, co jest „zbrodnią na ludzkości” - *Verbrechen an der Menschheit*³. Jest to chronologicznie pierwsze określenie istoty zbrodni ludobójstwa, dokonane przez niemieckiego autora. Hosenfeld opisał także mordowanie Żydów z łódzkiego getta w samochodach-komorach gazowych w Chełmnie nad Nerem, co D. Schenk przestawia w swych publikacjach w kontekście ludobójstwa zaplanowanego w III Rzeszy na skalę nieznaną wcześniej w historii i zrealizowanego na terenie okupowanej Polski, o którym wiedziało niemieckie społeczeństwo. Autor podkreśla równocześnie, że nie jest znany żaden przypadek stanu wyższej konieczności spowodowanego rozkazem, tzn. wykonywania zbrodniczych poleceń dla ratowania własnego życia, i dokumentuje, iż udział w ludobójstwie był dobrowolny.

Nieznane niemieckiej opinii publicznej fakty zbrodni na Polakach i Żydach przedstawił wreszcie D. Schenk w pracy *Der Lemberger Professoren-mord und der Holocaust in Ostgalizien* (Bonn 2007), która ukazywała zamordowanie polskich profesorów we Lwowie jako kontynuację likwidacji polskiej inteligencji na całym obszarze, który znalazł się pod panowaniem III Rzeszy. W poszerzonym o nieznane wcześniej dokumenty polskim wydaniu pt. „Noc morderców. Każdą polskich profesorów we Lwowie i holokaust w Galicji Wschodniej” (Kraków 2011), ukazał D. Schenk skalę zbrodni i cynizm realizatorów hasła Hitlera „Podążamy dawnym szlakiem Germanów na Wschód”, które porwało za sobą przeważającą część ówczesnego niemieckiego społeczeństwa. Prezentacja tej książki odbyła się na UŁ na konferencji, po której konieczne stały się jej kolejne dodruki.

W swych publikacjach i wykładach D. Schenk podkreśla, że Polska była jedynym krajem w okupowanej Europie, w którym urzeczywistniony był przygotowany przed napaścią, realizowany od września 1939 r. szczegółowy plan złożony z trzech elementów: wymordowania warstwy

³ Por. WILM HOSENFELD, „*Ich versuche jeden zu retten*”. *Das Leben eines deutschen Offiziers in Briefen und Tagebüchern*, München 2004, s. 286; wyd. polskie „*Staram się ratować każdego*”. *Życie niemieckiego oficera w listach i dziennikach*, Warszawa 2007, s. 280.

przywódczej społeczności, tj. wszystkich, którzy mogliby organizować opór przeciwko niemieckim okupantom, zamordowania wszystkich psychicznie chorych jako niezdolnych do pracy, wreszcie wymordowania wszystkich Żydów.

Dieter Schenk upowszechnił w Niemczech wyniki działalności śledczej łódzkiej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, której przez 25 lat przewodniczył społecznie prof. Jan Waszczyński, kontynuujący dzieło prof. Mieczysława Siewierskiego. W tym okresie Komisja przeprowadziła m.in. śledztwo w sprawie bombardowania przez Luftwaffe miasta Wieluń o świcie 1 września 1939 r., stanowiącego pierwszą zbrodnię wojenną dokonaną bez wypowiedzenia wojny. Polskie śledztwo przekazane władzom niemieckim zostało przez nie umorzone, dlatego doniosłe znaczenie miały skierowane przez Schenka do niemieckich czytelników słowa, że od tej właśnie zbrodni wojennej rozpoczęła się faktycznie i prawnie II wojna światowa: „Tutaj, na polskiej ziemi został w Drugiej Wojnie zbombardowany pierwszy szpital, pierwszy średniowieczny kościół i pierwsza synagoga”⁴.

Gruntowna znajomość historycznych, społecznych i prawnych aspektów zbrodni, sprawcy których uniknęli odpowiedzialności za ich popełnienie, stała się podstawą protestu D. Schenka przeciw postępującemu procesowi zapomnienia o nich i używaniu współcześnie określenia „polskie obozy koncentracyjne”. Dał mu wyraz, pisząc: „Przez ponad pół wieku po II wojnie światowej błędy pamięci kształtowały polityczny krajobraz w Niemczech – i jako błędne kody w kręgach neonazistów i związków wypędzonych zajmują nas do dzisiaj”⁵.

Wszystkie publikacje D. Schenka, w których ukazywane są postacie sprawców zbrodni, nawet tych wcześniej nieznanych, oparte są na obszernym i niepodważalnym materiale dowodowym, pochodzącym

⁴ D. SCHENK, *Der Lemberger Professorenmord und der Holocaust in Ostgalizien*, Bonn 2007, s. 38.

⁵ Por. D. SCHENK, *Wadliwe kody pamięci – złe nawyki, umyślne kłamstwa, niedbalstwo? Perspektywa prawa niemieckiego a rewizjonizm historyczny*, [w:] *Wadliwe kody pamięci*, red. A. NOWAK-FAR, Ł. ZAMĘCKI, Warszawa 2015, s. 21 (wyd. anglojęzyczne 2015, niemieckojęzyczne 2016).

z archiwów niemieckich i polskich, a także zarejestrowanych przezeń szczegółowych relacjach świadków historii.

Obok wymienionych powyżej publikacji historyczno-prawnych, wyszły spod pióra D. Schenka opracowania dotyczące m.in. przestępczości gospodarczej [H. See, D. Schenk, *Wirtschaftsverbrechen. Der innere Feind der Freien Marktwirtschaft*, Köln 1992 („Przestępstwa gospodarcze. Wewnętrzny wróg gospodarki wolnorynkowej”)], a także oparte na faktach poczytne powieści. W tej kategorii na szczególne wyróżnienie zasługuje przeznaczona dla młodzieży opowieść o wojennych losach polskiej uczennicy w Gdańsku pod tytułem *Wie ich Hitler Beine machte, Eine Danziger Polin im Widerstand*, München 2003 („Jak pogoniłam Hitlera”, Gdańsk 2006). Najwyższe kwalifikacje moralne Autora widoczne są także w (niepublikowanych w Polsce) opartych na faktach powieściach ukazujących ludzkie dramaty w całej ich złożoności: *Der Durchläufer* („Przebiegający”), Frankfurt am Mein 1983; *BKA. Die Reise nach Beirut* („BKA. Podróż do Bejrutu”), Hamburg 1995; *Der weiße Elefant. Ein Roman aus dem diplomatischen Dienst in Afryka* („Biały słoń. Służba dyplomatyczna w Afryce”), Hamburg 1995; *Der Wind ist des Teufels Niesen* („Wiatr jest kichnięciem diabła”), Hamburg 1998; *Tod einer Polizistin. Die Geschichte eines Skandals* („Śmierć policjantki. Historia pewnego skandalu”), Hamburg 2000.

Perfekcyjna dokumentalistyka legła u podstaw albumów: *Krakauer Burg. Die Machtzentrale des Generalgouverneurs Hans Frank 1939 – 1945*, Berlin 2010 („Krakauer Burg. Wawel jako ośrodek władzy Generalnego Gubernatora Hansa Franka w latach 1939 – 1945”, Kraków 2013) i *Danzig 1939-1945. Das Ende einer Freien Stadt*, Berlin 2013 („Gdańsk 1930 – 1945. Koniec pewnego Wolnego Miasta”, Gdańsk 2014).

Za badania nad zbrodniami hitleryzmu w Polsce oraz za pracę na rzecz porozumienia polsko-niemieckiego został D. Schenk odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej (2000), jest honorowym obywatelem miasta Gdańska (2002), laureatem przyznawanej przez Unię Humanistyczną nagrody im. Fritza Bauera (2003), Kustoszem Pamięci Narodowej (2012). Książka „Noc morderców. Każdą polskich profesorów we Lwowie i holokaust w Galicji Wschodniej” w 2012 roku została wyróżniona w kategorii „Najlepsza książka naukowa

poświęcona dziejom Polski i Polaków w XX wieku” w V edycji Konkursu „Książka Historyczna Roku” o Nagrodę im. Oskara Haleckiego, w tym samym roku była też nominowana do Nagrody Historycznej im. Kazimierza Moczarskiego. Przy okazji warto wspomnieć, że w 2010 roku do drugiej z wymienionych nagród była także nominowana inna książka D. Schenka, wspomniana wyżej publikacja „Hans Frank. Biografia generalnego gubernatora”.

Tekst wykładu okolicznościowego, wygłoszonego 12 czerwca 2017 przez D. Schenka, a zatytułowanego „Narodowosocjalistyczne ludo-bójstwo dokonane na polskiej inteligencji – przemyślenia i doświadczenia z dwudziestu lat badań” wraz z polskojęzycznym tłumaczeniem W. Kuleszy został opublikowany w tomie CV czasopisma «Studia Prawno-Ekonomiczne».

Anna Pikulska-Radowska*

* Uniwersytet Łódzki